

เศรษฐกิจพอเพียงกับการศึกษา

ผศ.ฉวีวรรณ สุวรรณภา
อาจารย์ประจำวิทยาเขตแพร่

จากปฐมบรมราชโองการเนื่องในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” ในวันที่ศุกร์ที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักว่าประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมโดยพื้นฐานและเป็นอาชีพหลักของประชาชนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชนบท การทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นการดำเนินงานในลักษณะทางสายกลางที่สอดคล้องกับสิ่งที่อยู่รอบตัวและสามารถปฏิบัติได้จริง

“การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียวโดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆ ขึ้นอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด”^๑

เศรษฐกิจพอเพียง (sufficiency economy) เป็นปรัชญาที่ชี้แนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ และทรงมีพระราชดำรัสแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ และภายหลังวิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้ทรงเน้นย้ำเป็นแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง^๒

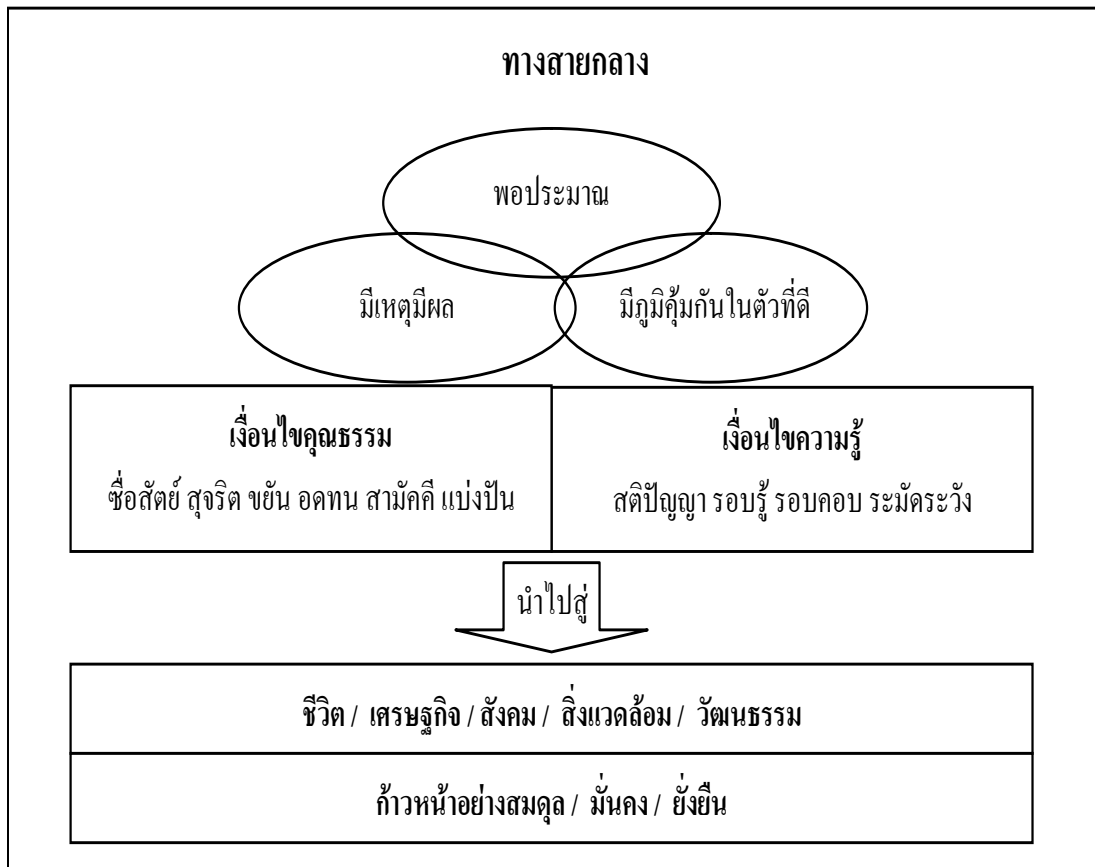
เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติของประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนิน

^๑ พระบรมราโชวาทเนื่องในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗.

^๒ ๒๒๖ นายอำพล เสนาณรงค์ องคมนตรีและนายกสภามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ การประชุมวิชาการประเพณีเกษตรศาสตร์-ธรรมศาสตร์-มหิดล-กองทัพเรือ ครั้งที่ ๑๐ เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน วันที่ ๖-๗ มกราคม ๒๕๔๘, หน้า ๑๘-๑๙.

ไปใน “ทางสายกลาง” โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกในยุคโลกาภิวัตน์ “ความพอเพียง” หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมี “ระบบภูมิคุ้มกัน” ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ในตัวดีพอสมควร ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินงานทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสมเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคมสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไขพระราชทานข้างต้น เป็นที่มาของนิยาม “๓ ห่วง ๒ เงื่อนไข” ที่คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นำมาใช้ในการรณรงค์เผยแพร่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านช่องทางต่างๆ อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งประกอบด้วยความ “พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน” บนเงื่อนไข “ความรู้ และ คุณธรรม” ดังแผนภาพ

เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคน^๓

แนวคิดในเรื่องการพัฒนาคน ของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องกันหลายประการ ทั้ง ๒ แนวคิดมีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การพัฒนาคนบนฐานความเชื่อว่าการพัฒนา หมายถึง กระบวนการที่ช่วยให้คนมีโอกาสในการที่จะปรับปรุงตนเองและพัฒนาศักยภาพให้สามารถมีชีวิตที่มีคุณภาพ สร้างสรรค์ มีเสรีภาพและมีศักดิ์ศรี ทั้ง ๒ แนวทางมีความเชื่อว่าการพัฒนาต้องมีความยั่งยืน เสมอภาค เคารพธรรมชาติและใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วยความระมัดระวัง แต่เศรษฐกิจพอเพียงมีความแตกต่างจากแนวทางการพัฒนาคนอยู่ ๒ ประการที่สำคัญ ได้แก่

ประการแรก เศรษฐกิจพอเพียง เสนอแนะกระบวนการ ซึ่งประกอบด้วยหลักการ ๓ ข้อที่สามารถนำไปใช้วิเคราะห์สถานการณ์ กำหนดวัตถุประสงค์วางแผนและตัดสินใจเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน สุขอนามัยที่ดี ชีวิตที่ยืนยาว การมีความรู้ การมีสิทธิอำนาจและการอยู่ดีมีสุขของคน หลักการเหล่านี้สามารถประยุกต์ใช้ได้ทุกระดับ ตั้งแต่การจัดการฟาร์มขนาดเล็ก จนถึงการบริหารธุรกิจต่าง ๆ หรือการจัดทำแผนพัฒนาประเทศ

ประการที่สอง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาพื้นฐานจิตใจและคุณธรรม โดยถือว่าพัฒนาพื้นฐานจิตใจของคนเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาทุก ๆ ด้าน ที่แยกออกจากกันไม่ได้ผู้ปฏิบัติตามเศรษฐกิจพอเพียงต้องมีความใฝ่รู้ และเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความวิริยะพากเพียร การใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง คือการฝึกวินัยที่มีรางวัลตอบแทนอยู่ในตัวเอง ในระดับบุคคล ก็คือ ความคิดและจริยธรรมที่เข้มแข็งขึ้น ในส่วนระดับองค์กร เศรษฐกิจพอเพียงทำให้เกิดวัฒนธรรมที่เชิดชูคุณธรรมและส่งเสริมความเกื้อกูลกันในองค์กร

การจัดการศึกษากับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเรื่องเดียวกัน เพราะทั้งสองอย่างก็สร้างขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและถ้าชีวิตคือการเรียนรู้ เศรษฐกิจพอเพียงก็เป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิตให้ถูกต้องไม่เช่นนั้นแล้ว ชีวิตก็จะหาภาวะปกติไม่ได้เลย ฉะนั้นแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการกระตุ้นเตือนไปยังทุกมิติของสังคม ไม่ใช่เฉพาะเศรษฐกิจหรือการศึกษาเท่านั้น มิติทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรม ก็ต้องนำไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับปรัชญา

^๓ จิรายุ อิศรางกูล ณ อยุธยา. วารสารพัฒนาชุมชน เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคน. ปีที่ ๔๖ ฉบับที่ ๑๑ เดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๐, หน้า ๘-๙.

การศึกษามีหลักการหรือความมุ่งหมายดังนี้^๔

๑. เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ ความคิด เป็นพื้นฐานบุคคลและสังคม ที่จะพัฒนาองค์ความรู้พื้นฐานรองรับพัฒนาที่สูงขึ้น การสร้างองค์ความรู้ องค์ความคิดต้องไม่แยกส่วนต้องบูรณาการในความรู้ ความคิดของวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกันเหมาะสมสอดคล้องกับสภาวะการณ์พัฒนาองค์ความรู้ ความคิดนั้น จะต้องให้ครอบคลุม

๑.๑ ความรู้วิชาการด้วยการเรียนรู้หลักการทฤษฎี ทักษะปฏิบัติ ความรู้ในความคิดของ เหตุผลไปสู่การปฏิบัติงานนั้น

๑.๒ ความรู้ปฏิบัติการมีทักษะในการทำงาน การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๑.๓ ความรู้ในการรู้จักตนเอง ควบคุมตนเอง องค์ความรู้ ความคิดใหม่ที่เกิดขึ้นได้รับการสรรค์สร้างพัฒนาเป็นองค์ประกอบพื้นฐานในการพัฒนาตนเองและสังคมต่อไปในอนาคต

๒. เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตพื้นฐานที่จำเป็นของบุคคลเพื่อให้ชีวิตที่เป็นสุข ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ด้วยความรู้จักจัดการตัวเอง สร้างความรู้ความเข้าใจ มีเจตคติที่ดี ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข

๓. เพื่อพัฒนาศักยภาพของตัวเอง เป็นการเตรียมความพร้อมให้กับบุคคลมีความมั่นใจ ค้นพบตนเองได้ มีวิธีดำเนินชีวิตที่เหมาะสมแก่สภาพและฐานะความแตกต่างของแต่ละบุคคลอย่างเพียงพอและเตรียมความพร้อมปัจจัยด้านความรู้ ความคิด จริยธรรมและคุณสมบัติที่เป็นทักษะที่สำคัญและจำเป็นในการดำรงชีวิตอันเป็นพื้นฐานนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวมตามศักยภาพของตนในอนาคต

๔. เพื่อพัฒนาสมรรถภาพเป็นการเสริมสร้างความสามารถของบุคคลโดยการนำความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ที่เป็นศักยภาพที่มีอยู่ในตัวบุคคลให้รู้จักประยุกต์ บูรณาการ ความรู้ ความคิด ทฤษฎี แนวปฏิบัติต่างๆ ตลอดจนทักษะโดยใช้ความสามารถของตนที่มีอยู่และได้รับการพัฒนานำไปสู่การปฏิบัติบนพื้นฐานของคุณธรรม จริยธรรมที่สอดคล้องเหมาะสม เพื่อประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม

๕. เพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เป็นการเสริมสร้างหล่อหลอม วางแผนความรู้แบบให้บุคคล ได้มีความรู้ ความคิด ความเข้าใจ มีเจตคติที่ดีและเหมาะสม มีเหตุผลเชิงจริยธรรม คัดเลือกแยกปฏิบัติเพื่อแสดงออกทางพฤติกรรมในการควบคุมตนเองและปรับตัวได้ เป็นคุณสมบัติ

^๔ ทิศนา แคมมณี, วารสารวิชาการ “การปลูกฝังค่านิยมเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่เด็กด้วยกิจกรรมการสอนตามหลักการเรียนรู้ด้านจิตพิสัย” (มีนาคม, ๒๕๔๓), หน้า ๒-๔.

ของคนที่ได้รับการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์นั้น ได้แก่ การรู้จักรับผิดชอบ รับผิดชอบต่อตนเอง ภาระกิจต่ออาชีพ มีความซื่อสัตย์สุจริตทั้งกายวาจาใจ มีความกตัญญูรู้คุณต่อผู้มีอุปการคุณและแผ่นดิน ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอาเปรียบผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีความขยันหมั่นเพียรประกอบกิจการงานด้วยความจริงใจและจริงจังอย่างต่อเนื่อง

การจัดการศึกษาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง^๔

การจัดการศึกษาตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง สามารถดำเนินการได้ใน ๒ ส่วนคือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการบริหารสถานศึกษาและส่วนที่เป็นการจัดการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งส่วนที่ ๒ นี้ ประกอบด้วย การสอดแทรกสาระเศรษฐกิจพอเพียงในหลักสูตรและสาระเรียนรู้ในห้องเรียน และประยุกต์หลักเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

ในระยะแรก ได้เริ่มจากการไปค้นหากิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่มีคุณลักษณะและการจัดการที่สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือพอประมาณกับศักยภาพของนักเรียน พอประมาณกับภูมิสังคมของโรงเรียนและชุมชนมีการส่งเสริมให้ใช้ความรู้อย่างรอบคอบระมัดระวัง ฝึกให้เด็กคิดเป็น ทำเป็นอย่างมีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกันส่งเสริมให้เด็กทำงานร่วมกับผู้อื่น มีความซื่อสัตย์ สุจริต รับผิดชอบ ไม่เอาเปรียบผู้อื่น มีวินัย มีสัมมาคารวะ ปลูกฝังจิตสำนึกรักสิ่งแวดล้อม สืบสานวัฒนธรรมไทย กล่าวคือ สอนให้ผู้เรียน ยึดมั่นในหลักศีลธรรม พัฒนาให้เขารู้จักทำประโยชน์ให้กับสังคมและช่วยดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม และตัวกิจกรรมเองก็ต้องยั่งยืน โดยมีภูมิคุ้มกันในด้านต่างๆ ถึงจะเปลี่ยนผู้ดำเนินการแต่กิจกรรมก็ยังดำเนินอยู่อย่างนี้เรียกว่ามีภูมิคุ้มกัน

การค้นหาตัวอย่างกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ก็เพื่อให้มีตัวอย่างรูปธรรม ในการสร้างความเข้าใจภายในวงการศึกษาว่าหลักเศรษฐกิจพอเพียงหมายความว่าอย่างไรและสามารถนำไปใช้ในกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนได้อย่างไรบ้าง หลังจากนั้น ก็ส่งเสริมให้บูรณาการการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมเหล่านี้เข้าไปในการเรียนรู้สาระต่างๆ บูรณาการเข้ากับทุกสาระเรียนรู้ เช่น วิทยาศาสตร์ เพื่อทำให้เกิดสมดุลทางสิ่งแวดล้อม บูรณาการเข้ากับวิชาคณิตศาสตร์ในการสอนการคำนวณที่มีความหมายในการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง หรือบูรณาการเข้ากับสาระภาษาไทย ภาษาอังกฤษ สุขศึกษา พลศึกษาการงานอาชีพ เทคโนโลยีต่างๆ ได้หมด นอกเหนือจากการสอนในสาระหลัก คือในกลุ่มสาระสังคมศึกษาศาสตร์นาวัฒนธรรมเท่านั้น

^๔ ปรัชญา พลพูนินันท์ (<http://www.bkbr4.com/index.php/suffecotoed>)

สำหรับมาตรฐานการเรียนรู้ มีวัตถุประสงค์ให้ทุกช่วงชั้นเข้าใจหลักเศรษฐกิจพอเพียงและสามารถประยุกต์ใช้ได้ จึงต้องกำหนดขอบเขตที่ชัดเจนในการเรียนการสอนของแต่ละช่วงชั้นและแต่ละชั้นปี เช่น

ช่วงชั้นที่ ๑ เน้นให้เด็กพึ่งตนเองได้ หรือใช้ชีวิตพอเพียงระดับบุคคลและครอบครัว เช่น ประถม ๑ ช่วยเหลือคุณพ่อคุณแม่ล้างจานชาม เก็บขยะไปทิ้ง กวาดบ้าน จัดหนังสือไปเรียนเอง แบ่งปันสิ่งของให้เพื่อน กินอาหารให้หมดจาน จะได้ฝึกนิสัยประหยัด ครอบครัวยุติธรรมได้และรายจ่ายเท่าไร เด็กจะได้ฝึกจิตสำนึกและนิสัยพอเพียง สอนให้รู้จักช่วยเหลือครอบครัวอย่างพอเพียงและรู้จักแบ่งปันช่วยเหลือผู้อื่นมีส่วนร่วมสร้างครอบครัวพอเพียง

ช่วงชั้นที่ ๒ ฝึกให้เด็กรู้จักประยุกต์ใช้หลักความพอเพียงในโรงเรียน สามารถวิเคราะห์วางแผนและจัดทำบันทึกรายรับ-รายจ่ายของตนเองและครอบครัวอย่างมีประสิทธิภาพ มีส่วนร่วมในการสร้างความพอเพียงระดับโรงเรียน และชุมชนใกล้เคียง โดยเริ่มจากการสำรวจทรัพยากรต่างๆ ในโรงเรียนและชุมชน มีส่วนร่วมในการดูแลบำรุงรักษาทรัพยากรต่างๆ ทั้งด้านวัตถุ สิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญา วัฒนธรรม และรวบรวมองค์ความรู้ต่างๆ มาเป็นข้อมูลในการเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชนและเห็นคุณค่าของการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง

ช่วงชั้นที่ ๓ ประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงกับชุมชน มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน สามารถสำรวจและวิเคราะห์ความพอเพียงในระดับต่างๆ และในมิติต่างๆ ทั้งทางวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมในชุมชนใกล้เคียง เห็นคุณค่าของการใช้หลักพอเพียงในการจัดการชุมชน และในที่สุดแล้วสามารถนำหลักการพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของแต่ละคน จนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสู่ความพอเพียงได้ในที่สุด

ช่วงชั้นที่ ๔ เตรียมคนให้เป็นคนที่ดีต่อประเทศชาติสามารถทำประโยชน์ให้กับสังคมได้ ต้องเริ่มเข้าใจความพอเพียงระดับประเทศ และการพัฒนาประเทศภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ เช่น การวิเคราะห์สถานการณ์การค้าระหว่างประเทศ หรือการศึกษาศถานการณ์สิ่งแวดล้อมสภาพปัญหา ด้านสังคมเป็นอย่างไรแตกแยกหรือสามัคคีเป็นต้น

ในการขับเคลื่อนด้านการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ และอีกหลายหน่วยงาน ได้สานเครือข่ายขยายความรู้ ควบคู่ประชาสัมพันธ์ เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในหลักปรัชญา และให้บุคลากรด้านการศึกษาสามารถนำหลักคิดหลักปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียง มาบูรณาการสู่การเรียนการสอนในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ของทุกระดับได้อย่างถูกต้อง ชัดเจน และเป็นรูปธรรม ตลอดจนผู้บริหารสามารถนำหลักปรัชญา ไปใช้ในการบริหารสถานศึกษาเพื่อให้เกิดประโยชน์และความสุข

การจัดการศึกษาพอเพียงตามแนวพระราชดำริ เป็นการจัดการศึกษาสมบูรณ์เพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มีความรู้คู่คุณธรรม สามารถแก้ปัญหาและคุณภาพชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เกิดความสมดุล มีความพอเพียง ฟังฟังกันในการสร้างสังคมและเศรษฐกิจ ฐานความรู้เป็นสังคมที่มีความพอเพียงในด้านคุณธรรมจริยธรรมเป็นหลัก มีวิธีการหรือแนวทางจัดการศึกษาพอเพียง ด้วยการส่งเสริมให้บุคคลมีความรู้ ความคิด มีปัญญา มีวิถีคิดบูรณาการ องค์ความรู้ค้นพบ ทางเลือก ประยุกต์ปฏิบัติสู่การดำรงชีวิต ส่งเสริมให้มีคุณธรรมจริยธรรม ดำรงชีวิตบนพื้นฐานของความซื่อสัตย์สุจริต อดทน อดออม ขยันหมั่นเพียร เสียสละเพื่อส่วนรวมและด้วยการส่งเสริมให้คนมีความรู้ความเข้าใจมีทักษะในการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ ฟังตนเองพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพของสังคม

บทสรุป

การจัดการศึกษากับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเรื่องเดียวกันเพราะทั้งสองอย่างก็สร้างขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและถ้าชีวิตคือการเรียนรู้ เศรษฐกิจพอเพียงก็เป็นการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาชีวิตให้ถูกต้อง ไม่เช่นนั้นแล้ว ชีวิตก็จะหาภาวะปกติไม่ได้เลย ฉะนั้นแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการกระตุ้นเตือนไปยังทุกมิติของสังคมไม่ใช่เฉพาะเศรษฐกิจหรือการศึกษาเท่านั้น มิติทางสังคมการเมืองและวัฒนธรรมก็ต้องนำไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับปรัชญานี้ นอกจากเศรษฐกิจพอเพียงจะสร้างระบบการพึ่งพาตนเองได้แล้ว ยังแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาใดๆ ก็ตามต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมอื่นไปพร้อมๆ กัน ที่เรียกว่าพึ่งตนเองได้มีได้หมายความว่ามนุษย์จะมีชีวิตอยู่ตามลำพังได้ การศึกษาที่ดีไม่ควรแยกความรู้ออกเป็นส่วนๆ ว่าศึกษาเฉพาะเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ฯลฯ แต่ควรพิจารณาให้เห็นว่า ความรู้นั้นมีลักษณะเป็นเอกภาพเป็นกลุ่มก้อนและสัมพันธ์กันทุกระบบ สิ่งมีชีวิตกับการเรียนรู้เป็นของคู่กันเสมอ เพราะหากไม่มีการเรียนรู้และปรับตัวก็จะไม่สามารถรักษาชีวิตรอดได้ มนุษย์จึงอาศัยการเรียนรู้และปรับความรู้ตลอดเวลาความรู้ด้านเศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา ก็เป็นส่วนหนึ่งในการปรับตัวทางความรู้เช่นเดียวกัน

บรรณานุกรม

- จิรายุ อิศรางกูล ณ อยุธยา. วารสารพัฒนาชุมชน เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคน. ปีที่ ๔๖ ฉบับที่ ๑๑ เดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๐.
- ทีศนา แคมมณี. วารสารวิชาการ “การปลูกฝังค่านิยมเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่เด็กด้วยกิจกรรมการสอนตามหลักการเรียนรู้ด้านจิตพิสัย” มีนาคม, ๒๕๕๓.
- ปรัชญา พลพุดินันท์. (<http://www.bkbr4.com/index.php/suffecotoed>)
- พระบรมราชโองการเนื่องในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗.
- อำพล เสนาณรงค์. องคมนตรีและนายกสภามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. การประชุมวิชาการ ประเพณีเกษตรศาสตร์-ธรรมศาสตร์-มหิดล-กองทัพเรือ ครั้งที่ ๑๐ เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน วันที่ ๖-๗ มกราคม ๒๕๔๘.